

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/79/145-150>

Pünhan Nizami oğlu Quliyev
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC)
magistrant
guliyevpunhan@gmail.com

QARABAĞ İQTİSADI RAYONUNDA TURİZMİN YARADILMASININ QARŞILAŞA BİLƏCƏYİ POTENSİAL PROBLEMLƏR VƏ ONLARIN HƏLLİ

Xülasə

2020-ci ildə Ali Baş Komandan İlham Əliyevin əmri ilə Azərbaycan Silahlı Qüvvələri 30 il erməni işğalı altında olan ərazilərdə əks-hücum əməliyyatlarına başlamış və sadəcə 44 gün ərzində tarixi Azərbaycan ərazisi olan Qarabağı işğaldan azad etmişdir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə müharibə bitər-bitməz, hətta bəzi yerlərində müharibə davam edərkən yenidənqurma işlərinə start verilmişdir. Təbii olaraq Qarabağ bölgəsinin işğalından sonra hökumət dərhal həmin ərazilərdə iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirməyə başlamışdır. Belə ki, bu tədbirlər çərçivəsində bir sıra ilkin planlar hazırlanmış və müvafiq dövlət icra orqanlarına təhvil verilmişdir. Həmin ərazilərdə iqtisadiyyatın inkişafına təkan verən iqtisadi sahələrdən biri də turizmdir və bu ərazilərdə turizmin inkişafı üçün böyük potensial mövcuddur. Tədqiqatın əsas məqsədi bu ərazilərdə turizmin yaradılması və inkişafı yolunda yarana biləcək problemləri təyin etmək və bu problemlərin potensial həll yollarını aydınlaşdırmaqdır. Bu tədqiqatda dünya ölkələrinin praktikasnda işğaldan azad edilmiş ərazilərdə turizmin qarşılaşmış olduğu bəzi problemlərin, turizmin yenidən qurulmasını zamanı ortaya çıxma biləcək problemlərin və həmin dövlətlərin bu problemlərə hansı şəkildə yanaşması sayəsində həll yollarının ortaya çıxarılması vasitəsilə inkişafa nail olunmasını Qarabağ modeli üzərində hazırlanmasına toxunulmuşdur. Tədqiqatın nəticəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərdə turizmin yaradılması zamanı dövlətin qarşılaşa biləcəyi bəzi əsas problemlər təyin edilmiş və onlara həll yolları təklif edilmişdir.

Açar sözlər: *işğaldan azad edilmiş ərazilər, turizm, Qarabağ iqtisadi rayonu, problemlər, turist*

Punhan Nizami Guliyev

Potential challenges facing the establishment of tourism in Karabakh economic region and their solutions

Abstract

In 2020, by order of Supreme Commander-in-Chief İlham Aliyev, the Azerbaijani Armed Forces launched a counter-offensive in the territories that Armenian occupied 30 years ago, and liberated the historical Azerbaijani territory of Karabakh in just 44 days, and even reconstruction work began in some areas during the war. After the liberation of the Karabakh region, the government began to take some steps to achieve economic development in those areas. According to these measures, a number of preliminary plans were prepared and submitted to the relevant state executive bodies. One of the economic sectors that stimulates the development of the economy in these areas is tourism which is great potential for the development in these areas. The main purpose of the study is to find out potential problems in the establishment and development of tourism in these areas and to identify possible solutions to these problems. The study discusses some of the problems faced by tourism in the liberated territories in the practice of the world, the problems that may arise during the reconstruction of tourism and the development of solutions to these problems through the Karabakh model. As a result of the study, some of the main problems that the state may face in the establishment of tourism in the liberated territories were identified and suggested solutions.

Key words: *liberated territories., tourism, Karabakh economic region, tourist*

Giriş

Turizm bir iqtisadi sahə kimi dünyada neft hasilatı və avtomobil istehsalından sonra ən çox gəlir gətirən üçüncü sahədir. Hal-hazırda Azərbaycanın iqtisadiyyatının böyük bir payını neft və qaz

hasilatından gələn xeyir tutur. Təbii ki, tək bir sahə üzərində fokuslanmaq iqtisadiyyatı daha zəif vəziyyətə gətirib çıxarır və bu da özlüyündə yetərli bir səbəbdir ki, Azərbaycan kimi rəngarəng landşaftı olan bir ölkədə turizm çox yaxşı inkişaf etdirilə bilər.

Qarabağ iqtisadi rayonunun ərazisinin işğaldan yeni azad edilməsi ilə burada turizm yenidən ölkə iqtisadiyyatının mərkəzində oldu. Yenidənqurma işləri sürətlə getməyə başlandı. Tədqiqat işində işğaldan azad olunmuş ərazilərdə yenidənqurma və bərpa işlərinin təhlili nəticəsində burada turizmin yaradılması zamanı yarana biləcək problemlərin qiymətləndirilməsi aparılmışdır.

Qarabağ iqtisadi rayonu 7 iyul 2021-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin fərmanı əsasında yenidən formalaşdırılmışdır. Bu iqtisadi rayona Xankəndi şəhəri, Şuşa, Ağdam, Ağcabədi, Tərtər, Xocalı, Bərdə, Fizuli və Xocavənd rayonları daxildir (ARPF, 2021). Bildiyimiz kimi Qarabağ iqtisadi rayonunun əksər əraziləri 30 illik bir müddət ərzində Ermənistanın işğalı altında qalmışdır. Bu da ölkənin bu ərazisinin daha az inkişafına gətirib çıxarmışdır.

Qarabağ iqtisadi rayonu erməni işğalı altında olarkən burada turizmdən həm iqtisadi həm də siyasi cəhətdən istifadə edilmişdir. Belə ki, Ermənistan sət viza tələblərindən yan keçmək və viza almaq üçün sadələşdirilmiş prosedurlardan və ya vizasız gediş-gəlişdən qeyri-qanuni faydalanmaq üçün tabeliyində olan separatçı rejimin agentlərinə Ermənistan pasportları, o cümlədən diplomatik pasportlar verməklə onların xarici ölkələrə səfərlərini asanlaşdırır və təşkil edir. Səyahətlə bağlı hansı məqsədə çatmaqdan asılı olmayaraq, onlar beynəlxalq ictimaiyyəti çaşdırmaq və aldatmaq, diqqəti Ermənistanın Azərbaycan ərazilərinin güc tətbiqi, kütləvi vəhşilik, etnik təmizləmə yolu ilə davam etdirdiyi qanunsuz işğaldan yayındırmaq kimi aşkar məqsəd güdürlər və beynəlxalq hüququn digər kobud pozuntularını 30 il boyunca ediblər. Bu cür səfərlər yalnız qanunsuz separatçı rejimin təbliğatına xidmət edir. Ötən illər ərzində baş verənlər göstərdi ki, erməni tərəfinin təxribatçı addımlarına adekvat reaksiya verilməməsi yalnız onun cəzasızlıq və yolverilməzlik hissəsinin artmasına kömək edir, Ermənistanı sülh prosesində öz güzəştisiz mövqeyini saxlamağa sövq edir. Ermənistan turizmi ilhaqçı siyasəti üçün bir alət kimi istifadə etməkdə davam edir. Xüsusilə, Ermənistan tərəfindən qeyri-qanuni separatçı qurumu təbliğ etmək və işğalın nəticələrini möhkəmləndirmək üçün maliyyə vəsaiti yaratmaq üçün turizmdən sui-istifadə edilirdi. Bir sıra hallarda beynəlxalq turizm yarmarkaları və digər tədbirlərdən geniş ictimaiyyəti çaşdırmaq üçün istifadə olunurdu. Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərini “turizm məkanı” kimi, xüsusən də bu ərazilərdə Ermənistan tərəfindən yaradılmış qanunsuz separatçı qurum haqqında köşklər yaratmaq və materialları yaymaqla təhrif olunmuş məlumatların təsiri altında bəzi turizm şirkətləri Dağlıq Qarabağ regionunu özlərinin tərkibinə daxil edirdilər, halbuki bu region Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə tanınmış ərazisidir. Nəticədə həssas vəziyyətdən xəbərsiz olan bəzi xarici vətəndaşlar işğal olunmuş ərazilərdə apardıqları bu cür “təbliğat kampaniyalarına” məqsədyönlü şəkildə aldanaraq bu təhlükəli plana sürüklənirdilər.

Hələ işğaldan əvvəl təkə mədənçıxarma, metallurgiya, qida, emal, əczaçılıq, taxılçılıq sektorları ilə deyil, həm də Ermənistanın işğalı nəticəsində Azərbaycanın Yuxarı Qarabağ bölgəsində və ona bitişik ərazilərdə yaranan təhlükəsizlik problemləri, turizm və rekreasiya sahəsində geniş inkişaf potensialı, eləcə də bu rayonlarda ermənilər tərəfindən dağıdılmış infrastruktur indiki mərhələdə orada turizmin inkişafını mümkün edir.

Təbii ki, Dağlıq Qarabağ bölgəsinin və ətraf rayonların turizm imkanlarından tam istifadə etmək yalnız üç əsas amil təmin edildikdən sonra mümkün ola bilər: təhlükəsizlik, əhalinin geri qaytarılması və infrastrukturun yaradılması.

Belə ki, müharibə bitməsinə baxmayaraq hələ də burada təhlükəsizlik tam həll olunmayıb. Minalardan təmizlənməmiş ərazilər təəssüf ki, 2 il vaxt ötməsinə rəğmən hələ də insanların ağır yaralanma və ölüm səbəbləri olur. Bir yandan isə Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən demək olar ki, hər gün atəşkəs pozulur. Bu da burada istər turizm, istərsə də yaşayış və infrastruktur qurmağa maneə olur.

Əhalinin geri qaytarılması da burada yaşana biləcək əsas problemlərdəndir. Belə ki, bundan ötrü əvvəlcə burada təhlükəsizlik tam təmin olunmalıdır. Buna isə ekspertlərin fikrincə təxminən 5-10 il vaxt tələb olunur. 44 günlük müharibədən öncə də ermənilərin dinc əhaliyə silahla atəş açdığı şahidi olurduq. Bu onların həm yaşamına, həm də təsərrüfatına ağır ziyan verirdi. Bu ərazilərə insanları yenidən geri döndərmək də ayrı bir problem təşkil edir. Qaçqın və məcburi köçkünlərin əksəriyyəti artıq

ya dövlət tərəfindən evlərlə təmin edilmiş ya da özləri bu məsələyə həll yolu tapmışdır (16). Yaşamağa evlərinin olmasından əlavə, artıq bu insanlar özlərinin social və iş həyatını digər şəhər və ya rayonlarda 30 il ərzində qurmuşdular və bu da onları bu ərazilərə geri döndərməkdə dövlət üçün problem yarada bilər.

Müharibənin ən çox zərər vurduğu məsələlərdən biri də infrastrukturudur. İnfrastruktur dedikdə burada yollar, elektrik enerjisinin verilişi, su və kanalizasiya, telefon və internet xətləri, məktəblər, xəstəxanalar və s. daxildir. Bunların da öz növbəsində həll edilməsi üçün hazırkı iqtisadi vəziyyət nəzərə alınsa bir neçə onilliklər tələb oluna bilər. Ermənistanın burada 30 il ərzində yaratdığı infrastrukturun zəif səviyyədə olmasının özü də işi biraz daha çətinləşdirir.

Bütün bu yuxarıda sadalanan problemlər həll edilsə belə yenə də, bir sıra başqa problemlərin meydana çıxacağı məlum məsələdir. Qeyd etdiyimiz ki, Azərbaycanın turizm sənayesi kadrlarının hazırlanmasında geridə qalır və ixtisaslaşmış yerli turizm agentlikləri və tur bələdçiləri çox azdır. Bu qeyd etdiyimiz problem isə təkcə Qarabağ iqtisadi rayonuna deyil, bütün iqtisadi rayonlara şamil edilə bilər.

İstər Azərbaycanın istərsə də, Qarabağ iqtisadi rayonunun turizm sahəsində müsbət və mənfi cəhətlərindən danışmaq üçün ən yaxşı variantlardan biri bunu analiz etməkdir. Aşağıda göstərilən cədvəldə Azərbaycan turizm sahəsinin SWOT analizi göstərilmişdir.

Cədvəl 1. Azərbaycan turizminin SWOT analizi

Strenght (güclü tərəflər)	Weakness (zəif tərəflər)
<p>Zəngin təbiət Xəzər dənizindən və vulkanik relyef formalarından Şərqi, Qafqaz dağlarına qədər.</p> <p>İpək Dövrünün strateji əhəmiyyətli nöqtəsində yerləşən, İslam, Xristian, Zərdüştü və digər mədəniyyətləri birləşdirən mədəniyyətə malikdir və tarixi binalardan tutmuş müasir memarlığa qədər geniş çeşiddə turizm resursları təklif edir.</p> <p>Böyük miqdarda neft pulları sayəsində otellər və konqres mərkəzləri kimi obyektləri modernləşdirib və Avroviziya və Avropa Oyunları kimi tədbirləri uğurla cəlb edir.</p> <p>Məsuliyyəti turizm sektoru ilə bağlı dövlət və özəl sektorları əlaqələndirmək və maraqlı tərəflər arasında əməkdaşlıq əlaqələrini gücləndirmək olan Turizm Şurasının mövcudluğu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Turistləri yerli məlumatlarla təmin etmək üçün təşkilatlar və imkanlar, məsələn, turizm məlumat Onun turizm resursları paytaxtı Bakının ətrafında cəmləşib və kənd yerlərində turizmin inkişafı geridə qalır. ▪ Kənd yerlərə ictimai nəqliyyat və nəqliyyat infrastrukturunu zəifdir mərkəzləri (TIC) və turist cəlbedici xəritələr kimi materiallar yoxdur. <p>Turizm sənayesi kadrlarının hazırlanması geridə qalır, ixtisaslaşmış yerli turizm agentlikləri və tur bələdçiləri çox azdır.</p> <p>Ölkədaxili hava yolları, dəmir yolları və avtobuslar kimi ictimai nəqliyyat daha zəifdir və inkişaf etməmişdir.</p> <p>3-4 ulduz kimi orta səviyyəli otellər və biznes otelləri azdır.</p>
Opportunities (firsətlər)	Threats (təhlükələr)
<p>Azərbaycan Avrasiyanın mərkəzində yerləşir və onu Avropa, Asiya, Rusiya və Yaxın Orta Şərq üçün potensial mərkəzə çevirir.</p> <p>Qafqaz regionunda yeganə müsəlman ölkəsi olduğu üçün digər Qafqaz ölkələrindən fərqli mədəniyyət və yeməklərə malikdir, ona görə də digər ölkələrdən fərqlənməklə və onlarla tərəfdaşlıq etməklə geniş çeşiddə turizm xidmətləri inkişaf etdirilə bilər.</p>	<p>Onun qonşusu, dənizə çıxışı olmayan Ermənistanla (Dağlıq Qarabağ) mübahisəli bölgəsi var.</p> <p>Ölkənin 2020-ci ildə müharibədə olması ölkəni digər dövlətlərin gözündə daha təhlükəli olaraq fikirləşmələrinə səbəb olub</p> <p>Azərbaycanın sənətkarlıq sənətləri və emal edilmiş kənd təsərrüfatı məhsulları qonşu Türkiyə və İrandan daha az tanınır və turizmlə əlaqəli sektor ümumilikdə cəlbedicilik və rəqabət qabiliyyətinə malik deyil.</p>

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qarabağ iqtisadi rayonunda turizmin yaradılması yönündə qarşılaşılacağı potensial problemlərə həll yolları və təkliflər

Çoxlu möhtəşəm mənzərələri, valehedici dağları, gölləri, düzənlikləri və dərələri, qədim tarixi və mədəni irsi ilə Qarabağ zəngin turizm potensialına malikdir. Gözəl bir təpənin üstündə yerləşən Şuşa şəhəri rayonun mədəniyyət paytaxtıdır. Şuşa muğamın beşiyidir, xalçaçılıq və dünya şöhrətli Qarabağ

atlarının yetişdirilməsi mərkəzidir - bütün bunlar YUNESKO-nun Qeyri-Maddi İrs Siyahısına daxil edilmişdir. Şuşa şəhərinin tarixi mərkəzinin YUNESKO-nun Ümumdünya Mədəni İrs Siyahısına daxil edilməsi prosesinə artıq başlanılıb - Şuşa 2001-ci ildən ilkin siyahıya daxil edilib.

Azərbaycanın işğaldan azad edilmiş ərazilərinin turizm potensialından istifadəyə dair ilkin araşdırmalar aparılır. Həmçinin Şuşaya yeni yolun çəkilməsi, azərbaycanlıların öz tarixi torpaqlarına qayıtması üçün Qarabağda bütün zəruri infrastrukturun həyata keçirilməsi istiqamətində genişmiqyaslı işlər sürətlə davam etdirilir. Təbii ki, işğaldan azad edilmiş ərazilərin tam bərpası vaxt aparacaq, çünki işğal 90-cı illərin əvvəllərindən davam edib və bu, bir çox mədəniyyət və tarixi abidələrin dağıdılmasına və ya zədələnməsinə səbəb olub. Bununla belə, dövlət qurumları müxtəlif turizm marşrutları və layihələri işləyib hazırlayır və bu da dəqiqdir ki, gəzinti, açıq hava fəaliyyəti, mədəni və dini irs obyektlərinə, şərab zavodlarına, parklara və muzeylərə, eləcə də bir çox digər turizm istiqamətlərinə səfərlər tezliklə burada populyarlaşacaq. Hazırda Qarabağın turizminə ən yaxşı investisiya Qarabağı dünyaya yeni turizm məkanı kimi tanımaq olar. Yerli rayonların inanılmaz təbiəti yerli yaylada yerləşən dağlıq relyeflərin, göllərin, mağaraların, mağaraların, alp çəmənliklərinin, dərələrin və dərin kanyonların olması ilə bağlıdır. Azərbaycan həmişə füsunkar, fantastik və füsunkar dağları ilə məşhur olub.

Canlılarla yanaşı, qədim bölgənin böyük potensialına və mədəni irsinə əsaslanan bir çox ekskursiya marşrutları da var. Tarixi, arxeoloji və memarlıq xarakteri kimi saysız-hesabsız görməli yerləri ziyarət etmək mümkündür. Güclü girintili dağlıq relyef yerli kənarların unikal və heyrətamiz təbiətini əvvəlcədən müəyyənləşdirir: dərin kanyonlar və gur dağ çayları ilə dərələr, alp çəmənlikləri, əsrarəngiz mağaralar və mağaralar, mənzərəli göllər ilə əvəzlənən şəffaf meşəlik dağ silsilələri (Məmmədov, 2010: 200). Dağlar isə unikal, fantastik, valehedici, sonsuz müxtəlifliyi və çox yönlüliyi ilə valehedicidir. Bundan əlavə, Qarabağda ekskursiya marşrutları üçün əla imkanlar var - bu, zəngin mədəni irsə malik qədim bölgədir, burada çoxlu sayda attraksionlar - memarlıq, arxeoloji, tarixi yerlər cəmləşmişdir.

Rusiya Federasiyası Prezidentinin, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin və Ermənistan Respublikasının Baş nazirinin birgə bəyanatında göstərilən razılaşmalara uyğun olaraq, bu il noyabrın 10-da Moskva vaxtı ilə saat 00:00-dan etibarən. tam atəşkəs və Dağlıq Qarabağda bütün hərbi əməliyyatlar elan edilib. Azərbaycan hakimiyyəti 2020-ci ilin payızında silahlı münaqişə zamanı Bakının nəzarətinə keçmiş Dağlıq Qarabağ ərazilərinin yenidən qurulmasına 2,2 milyard manat (1,3 milyard dollar) ayırmağı planlaşdırır (12). Maliyyələşdirmə dövlət haqqında qanun layihəsində öz əksini tapıb. 2021-ci ilin büdcəsi ölkə parlamentinə təqdim edilib. Pul "şəhər və kəndlərin bərpasına" və müasir infrastrukturun, o cümlədən yolların, kommunikasiyaların, mənzillərin, sosial obyektlərin yaradılmasına sərf olunacaq. Bunu Azərbaycan Otellər və Restoranlar Assosiasiyasının (DAİR) İdarə Heyətinin sədri Samir Dübəndi deyib. Onun sözlərinə görə, Dağlıq Qarabağın böyük turizm potensialı var və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə itirilmiş infrastruktur kommunikasiyalarının bərpası ilə biznes, o cümlədən turizmin inkişafı üçün əlverişli şəraitin formalaşacağı gözlənilir. Eyni zamanda, Qarabağda ekoturizm fəaliyyəti sürətlə inkişaf edəcək, çünki bu torpaqlar təbii sərvətlərlə zəngindir. Dübəndi deyir ki, dağlıq ərazini nəzərə alaraq müxtəlif növ ekstremal turizm, aqroturizm, kənd və "yaşıl" turizm, gəzinti, göbələk turları, quş müşahidəsi (quş seyri) və digər sahələri inkişaf etdirmək olar. Birbaşa ekstremal turizmin inkişafına toxunan assosiasiya rəhbəri qeyd edib ki, rafting, qayayadırmanma, alpinizm və s. növlərinin inkişafı nəzərdən keçiriləcək. Otellər və Restoranlar Assosiasiyası 2009-cu ildə təsis edilib və Azərbaycanda mehmanxana və restoran biznesinin maraqlarını dəstəkləyən və təşviq edən qeyri-kommersiya təşkilatıdır (15).

Müharibədən sonrakı dövrdə turizm iqtisadiyyatda prioritet sahələrdən biridir. Minlərlə tarixi, mədəni və təbii attraksionlar, infrastrukturun bərpası, investisiyaların cəlb edilməsi, iqtisadi və turizm yarmarkalarında və büdcə forumlarında iştirak, sənayenin sürətlə inkişafına töhfə verir. Hər il turistlərin sayı beş qatına çatır, çünki bu istiqamət və perspektivlər cəlb olunur. Əminliklə demək olar ki, bu ərazilər geniş turizm potensialına malikdir. Bu ərazilər təbii və texnogen ehtiyatlarla zəngindir. Yuxarıda göstərilənlərə istinad edərək əminliklə deyə bilərik ki, yaxın gələcəkdə bu rayonların ərazisində ekoturizm, o cümlədən qayayadırmanma və alpinizm, yaşıl turizm, maarifləndirici turizm, arxeoloji tur, müalicə turizmi, rekreasiya kimi fəaliyyətlər inkişaf etdiriləcəkdir. Hazırda minalardan təmizləmə işləri aparılır. İnfrastruktur işləri aparılmalıdır. Bu gün həmin bölgəyə hər hansı turun təşkilindən danışmaq tezdir. Əvvəlcə bu işlər görülməlidir. Ən əsası isə tarixi memarlıq abidələrinin

vəziyyəti öyrənilməlidir. Onlar yenidən nəzərdən keçirilməlidir. Bir sıra alimlər Qarabağda yerləşən tarixi abidələri tədqiq etsə də, üstündən 30 il keçib. Təbii ki, onlara yenidən baxılmalıdır. Onları bərpa etmək lazımdır. Gəzinti yolları çəkmək və işarələmək lazımdır. Turist xəritələrinin hazırlanması və digər işlər görülməlidir. Müxtəlif qurumlar və institusional strukturlar tərəfindən həll edilməli olan məsələlər var. Ümumiyyətlə, Qarabağ bizim üçün yeni turizm məkanına çevrilə bilər. Təkcə iki rayon deyil, bütün Qarabağ ərazisi yeni turizm məkanına çevrilə bilər. Bu ərazilərin təhlükəsizliyini təmin etmək lazımdır ki turistlər üçün oraya səfər təhlükəsiz olsun. Ümid edək ki, bütün alimlər Qarabağ ərazisini birgə təhlil edəcək, yeni turizm marşrutları, turizm məhsulları yaradacaqlar. Turizm sektorunda böhran aradan qaldırıldıqdan sonra bu məhsulları satmaqla biz çoxlu turist cəlb edilə bilər. Xüsusi yeni turizm növləri meydana çıxacaq. Məsələn olaraq bir sıra müharibə mərhələsindən keçmiş ölkələrin praktikasında da mövcud olan “dark turizm”-i göstərə bilərik (11). Turizmin bu növündə müharibənin yaratdığı dağınıqlar bəziləri saxlanılır və gələcəkdə turistlərə qələbə tarixi və nəticələri haqqında məlumatlar çatdırılır.

İqtisadi rayonun fiziki quruluşu bizə rahatlıqla deməyə imkan verir ki, burada həmçinin mağara turizmi, termal fəaliyyətlər, dağ turizmi, aqroturizm, trekkinq və botanika turizmi kimi bir sıra qeyri-adi turizm növlərini tətbiq və inkişaf etdirmək olar.

Nəticə

Azərbaycanın işğaldan azad etdiyi ərazilərdəki meşə, su və torpaq ehtiyatları kənd təsərrüfatının, emal sənayesinin və turizmin inkişafı üçün böyük imkanlar yaradır. Ən əsası isə işğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadiyyatı bərpa olunacaq, yeni texnologiyalar tətbiq olunacaq ki, bu da iqtisadiyyatın məhsuldarlığının artmasına təsir göstərəcək.

Qarabağ iqtisadi rayonundakı turizmlə bağlı problemlərin həll yollarına aşağıdakı təklifləri göstərmək olar:

1. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə vahid turizm mərkəzinin yaradılması;
2. Buraya daha çox polis və digər mühafizə orqanlarını cəlb edərək təhlükəsizliyi yüksək səviyyəyə çıxarmaq;
3. Minalı əraziləri təmizləməkdən ötrü xüsusi innovativ texnologiyaların alınması;
4. Terroristlərin bu ərazidə özbaşınalığını azaltmaq üçün bir sıra siyasi tədbirlərin həyata keçirilməsi;
 1. Buradakı şəhər və rayonların yenidən salınması, infrastrukturun yaradılmasının sürətləndirilməsi;
 2. Bu ərazidə otel və rekreasiya yerlərinin sayının çoxaldılması üçün yerli orta və böyük sahibkarlara lazımi şəraitin yaradılması;
 3. Xarici investorların cəlb edilməsi ilə iqtisadi rayondakı turizmin inkişafını sürətləndirmək;
 4. Turizm sahəsində yüksək ixtisaslı və savadlı kadrların bu ərazilərdə turizm quruculuğu işinə cəlb olunması və s.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti bizə onu deməyə imkan verir ki, onun əsas müddəaları, əldə edilən nəticələri, formalaşdırılan təklif və tövsiyələr respublika iqtisadiyyatında turizm sahəsinin genişləndirilməsində, turizm sahəsinin ayrı-ayrı alt sahələrində qeyd olunan strategiyalar və üsullar vasitəsilə turizm sahəsinin genişləndirilməsində, bu iqtisadi zonada turizm yerlərinin formalaşdırılmasında istifadə oluna, regional sosial-iqtisadi inkişaf planlarının, layihələrin, müxtəlif təyinatlı biznes-planların tərtib olunmasında, startapların, dəyər zənciri üzrə investisiya təşviqi sənədlərinin hazırlanmasında, dövlət-özəl tərəfdaşlığın inkişafı üzrə dəstək mexanizminin işlənilməsində, kompleks layihələrin dəyər zənciri üzrə inkişaf sxeminin formalaşdırılmasında, universitetlərdə menecment və turizm fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Respublikasında ixtisaslaşmış turizm sənayesinin inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi, Bakı: 06 dekabr, 2017-ci il.
2. “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”, Bakı: 06 dekabr, 2017-ci il.

3. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. 2018. 800 səh.
4. Bilalov, B., Ç.G.Gülaliyev. (2015), Turizmin əsasları, Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti.
5. Əlirzayev, Ə.Q. (2010), Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi” Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti.
6. Soltanova, H. (2015), “Azərbaycan Respublikasında Turizm və Onun İnkişafı”. Bakı.
7. Məmmədov, N. (2010), Qarabağ təbiəti. Azərbaycan SSR Dağlıq Qarabağ bölgəsinin şəhər və rayonlarının tarixi. (XX əsrin 20-90-cı illəri). Bakı, «Təhsil», 200 səh.
8. Rəhimov, S.H. (2004), Turizm-ekskursiya işinin təşkili. Bakı “Mütərcim” .312 səh.
9. Yunis Hüseynov.(2018) QARABAĞ. Bakı. 336 səh.
10. [http://anl.az/download/meqale/xalqqazeti/2021/avqust/753157\(meqale\).pdf](http://anl.az/download/meqale/xalqqazeti/2021/avqust/753157(meqale).pdf), 2021.
11. <https://az.trend.az/business/3500691.html> , 2021.
12. https://azertag.az/xeber/Gelen_il_Qarabagin_berpasi_uchun_22_milyard_manat_vesait_ayrilacaq-1922052 , 2021.
13. https://cesd.az/new/wp-content/uploads/2019/08/CESD_Paper_Tourism_2019.pdf, 2019.
14. <https://monitoring.az/assets/upload/files/d53a6f3606f2ec987a4084ee6664380e.pdf>, 2016.
15. <https://president.az/az/articles/view/52389> , 2021.
16. <https://president.az/az/articles/view/55465>, 2022.
17. <https://www.unwto.org/archive/global/event/scbp-cis-countries-and-georgia-i-workshop>, 2011.

Rəyçi: i.ü.f.d. Azər Ağarzayev

Göndərilib: 07.04.2022

Qəbul edilib: 24.05.2022